

ЗА МЕТОДИКАТА НА РАЗПОЗНАВАНЕТО И ТРИТЕ РЕКИ В ЖИВОТА НА РАДОСЛАВ РАДЕВ

Сава Василев

Присъствието на Радослав Радев в съвременната хуманитаристика беше и си остава двойко – от една страна, като методист и ментор на труднообозримо множество учител(к)и в цялата страна, а от друга, като литературовед със специфични нагласи и разпознаваем език. Тук бих включил и трети елемент – стилово поведение, което го прави консенсусна фигура. Имаше си и май още има прякор – „Чадото“. Така се обръщаше много години към познайниците си. Включително и към студентите. Напоследък изглежда предпочита повече „брате“... И двете напомнят за дългите му занимания с литературата и културата на Българското възраждане. Вероятно този интерес бе едно от нещата, което преди доста години ни сближи – мен, завършващия студент, него – младия, току-що започнал работа асистент във Великотърновския университет. После времето и разстоянието ни разделиха. За цели осем години. Но не съвсем. Било е само начало. На предизвестено приятелство и професионално сътрудничество. Продължено от съвместната ни работа в университета.

***

През 2013 г. се яви идеята за издаването на вестник „Литературен бюлетин“. Поводът бе половинвековният юбилей на Великотърновския университет. Бях убеден, че е редно да заложим на приемствеността. На спомените за добрите стари времена, когато се явява така наречената *Търновска вълна*. Значи, ще се наднича в канчето на университетския вестник „Наука и труд“. А там се мъдреше страница с разказ от Радослав Радев. Знаех за тези му ранни опити, но ето че ми се отдаваше възможност да припомня интересен детайл от творческата му биография. Фототипното препубликуване на студентския му разказ бе опит за докосване до началото. Както при повечето от нас, енергия е имало в излишък. Да се живее артистично и да се експериментира през онези години под хълма Света гора, бе почти задължително. Разбира се, за една група студенти с много литературен бензин в кръвта. Не ни пукаше за системата и условностите. Пред очите на нашите преподаватели се люпеха, оперушинваха и отлитаха поети, писатели, литературоведи, лингвисти. И сега, когато идва време за равносметка, можем да въздъхнем облекчено. Да му мислят следващите...

Та, исках да кажа, че белетристичните опити не са безпоследствено и случайно събитие. И те имат думата при формирането на *стила* Радослав Радев в трънливите полета на литературознанието. С времето бъдещият професор все повече се убеждава, че да се пише за литературата, също е изкуство. Ако се прави увлекателно и отговорно, разбира се. Само че трябва да ти идва

отвърте!... Често сме се питали защо едни следи се оказват по-дълбоки от други – въпреки пълното и тежко въоръжение тип рицарски доспехи у някои. Оказа се, че не всичко опира до методология, понятия, аналитични езици. Радослав Радев е пример за това как успешно може да се страни от ригористичната сухота на научното мислене и разнокалибрените въздишки по гастролиращи теории, разговарящи само и единствено със себе си. Затова докладите му на многобройните литературоведски конференции винаги са предизвиквали особен интерес. Освен със съдържание, и с атрактивност. Що се отнася до книгите, посветени на българските класици, там можем да видим и другото лице – на методиста Радослав Радев. Пребиваването му в лагерите на литературознанието и на методиката го кара да мисли за литературата като послание, което трябва да бъде преведено от един език на друг. Особено отговорна се оказва задачата, когато преводът е предназначен за ученика. Тогава четенето се превръща в деликатна операция по *разчитането* на смисъла. Превръща се в идея, послание, поука. Но преди всичко – в докосване до сложния свят на автора, до неговата творческа и човешка индивидуалност.

***

Радослав Радев винаги се е стремил да е в услуга на триадата *литература – литературознание – училище*. Работи от позицията на днешния ден, с мисъл за днешното училище и ученици. Означава да си актуален, прагматичен и интересен. Да скъсяваш дистанцията между университета и училището въпреки трудното и продължително пътуване на добрите академични идеи и практики до учебника. С неуморната си работа и непрекъснатото си присъствие сред учителската общност Радослав Радев успява „да внедри“, така да се каже, по-бързо от колегите си онова, зад което вече е застанал като университетски преподавател и учен.

В тази посока работят две от ранните му книги – „Алеко Константинов. Лице и опако“ (1998) и „Иван Вазов и българското предвечерие“ (1999). Те са в поредицата „Библиотека за учителя по литература“ на варненското издателство „Славена“, на което Радослав Радев остава традиционно верен до днес. Към тях трябва да добавим и книгата, допринесла много за успешната работа на ученика с литературния текст и за разбирането за жанра есе в годините на прехода – „Как се пише есе. История, теория, практика, хрестоматия“ (1994).

Въпреки дългогодишното ни приятелство и сътрудничество нееднократно съм признавал на Радослав Радев, че никога не съм изпитвал особен интерес към методиката. При това преподавателската ми работа в класна стая е започнала сравнително рано – през първата година на казармата, в обстановка и условия, идентични на училищните. Не съм се запитвал как и какво правя; как точно трябва да го направя. Осланял съм се на инстинкта си и разбирането, че който може, го може. В духа на приятелските закачки съм подхващал тема-

та, за да го предизвиквам: няма такава наука, няма такава чудо, Хаджи Генчо, първи методист, и той си има методика... И други подобни.

Извън шегата, пазя странни спомени за лекциите по методика на литературата в университета и далеч по-ясни и скъпи – от практиката в училище. Случи се след това да слушам кажи-речи същото от познатия вече преподавател, този път в квалификационен курс в качеството ми на учител. Нищо не запомних и нищо не разбрах, освен няколко екзотични илюстрации на школко поведение... Радослав е слушал разказите ми, самият той, в качеството си вече на колега на въпросния преподавател, имаше какво да каже по въпроса, но обикновено оставахме в зоната на задявките и солмоновското решение, че моят приятел не е методист, методолог. Последното без съмнение е вярно. А и Радо всеки път ни изненадва с нестандартни начини за въвеждане в поредната тема.

Поради това чистосърдечно признавам, че единственият човек, успял да ме заинтригува с перипетиите около методиката, е Радослав Радев. Много разговори сме водили по време на съвместните ни пътувания. Спорили сме за какво ли не и къде ли не, защото няма нормален човек, посветен на преподавателската работа, който да не се вълнува от проблемите на образованието. Болшинството от моите колеги биха признали, че никой не ги е учил на преподаване. Сами са избирали как да общуват с аудиторията. Изработили са си стил, който с годините може да се е променял и усъвършенствал, но винаги е бил нещо като запазена марка. Едва ли има някой, който би пропуснал да характеризира/ имитира преподавателите си от училище и университета. Слушал съм какво ли не за себе си, за другите... В това число и за методите на Радослав Радев. А той владее аудиторията. Прилага всевъзможни трикове, използва нетрадиционни, изненадващи, понякога смайващи по своята изобретателност жестове и материали. И винаги с усмивка. Така постъпва и при откриването на художествени изложби. Носи различни предмети в джобовете и чантата си, разполага ги на пода или ги дава да ги държат присъстващите, превръщайки ги в реални участници в събитието вместо странични наблюдатели. Простичък начин за преобразуване на сложните неща в запомнящи се послания.

Последното ме подсеща за друго качество на Радослав Радев, а то е чувството за хумор. Онези, които познават книгите му, ще го открият на много места. Преди всичко в „От калпака до цървулите“. Но дори и там, където науката присъства в цялата ѝ строгост, се долавят виталността и вътрешната одухотвореност на автора. Литературните му пътувания обхващат широк времеви диапазон. Интересът към миналото и високите образци са основата на всичко. Иван Вазов, Алеко Константинов, Любен Каравелов, иконата и стенописът в българската литература („Размисли за иконата и стенописа в българската литература“ (1992), не на последно място – голямата тема за възрожденската ни литература и по-специално – за нейното място в българското училище („Българската възрожденска литература в училище“, 1993) са едрите мазки, образу-

ващи картината на литературните и културните му експедиции. Едва ли е случайно, защото възрожденският дух, а това означава съхранена чувствителност и ценности, е намерил уютно убежище в сърцето на Радослав Радев. Този дух е живата връзка между него и книгите му – достатъчно е да прочетете „Размисли за иконата и стенописа в българската литература“, за да се убедите в казаното. Авторът е изкушен от голямата тема за следосвобожденското битуване и преображения на този вид изкуство в новата българска литература и култура... Ще припомня част от заглавията, свидетелстващи за акцентите в съдържанието: „Пародиране на църковната живопис и еkleктика на художествения вкус през 80-те години на 19. век“, „Домашният иконостас – граница между видимия и невидимия свят, между доброто и злото“, „Оживяване на иконата – мистификация и чудо“, „Мотивът за ослепената икона“, за да се убедим в това.

***

Подчертах специалното място, което заема книгата „От калпака до цървулите“ (2002) в творчеството на Радослав Радев, защото тя най-много се доближава до представата ми за неговия характер, мислене и чувствителност. Пожелавам на всеки от братството да напише поне една такава книга, която да изразява в най-голяма степен същността му. „От калпака до цървулите“ е огледалцето във вътрешния джоб, което авторът от време на време вади, за да огледа себе си и другите. Слава Богу, палитрата на отразеното е пребогата, защото е уловила сериозното и шеговитото, мъдрото и наивното, красивото и грозното, доброто и злото – всичко, което ни прави човечи.

„От калпака до цървулите“ за мен, а предполагам и за мнозина други, е особено близка книга. Тя се раждаше пред очите ни, по време на така наречените Арбанашки конференции, събрали приятелска група литературоведи от няколко университета. Започнали малко на шега в средата на 90-те години на миналия век с иронично минираната и претенциозна тема „Шлагерният дискурс в литературата“, тези конференции се превърнаха в нещо като обетована земя сред вавилонията на модерното литературознание, което буквално преливаше, като току-що отпушена бутилка шампанско, от всевъзможни „-изми“, подтичвания и подкривания в търсене на новата си идентичност. И в политиката вреше и кипеше. Та тогава, на този пир по време на чума, както обичахме да се шегуваме, се наслаждавахме на някакво безвременно спокойствие и веселие, които опиваха с думи и вино, а не разделяха. Първата издадена заповед беше товарът с грижите да се оставя пред внушителната дървена порта на къщата в с. Арбанаси. Забравяха се степени и звания – всички бяхме равни пред трапезата и нарядите в кухнята. На конферентната маса – също, но това се подразбира...

Случи се така, щото, без да се наговаряме нарочно, двамата с Радослав Радев започнахме да четем доклади, които черпеха от енергийните запаси на смешното, ироничното, парадоксалното, предлагайки нова рамка на общуване

с литературата и представителите на литературното братство. Заловиха се за хорото и други, но не трая дълго. Темите на конференциите се превърщаха в заглавия на скъпоценни сборници. В малък тираж, екзотични, необичайни, следователно още по-скъпи за нас и за онези, които разбираха какво правим. Ето поредицата, свидетелстваща за настроенятия, които ни бяха обхванали: „Шлагерният дискурс в литературата“, „Литературата – зони на ерогенност“, „Гардеробът на литературата“, „Хидрофилия и хидрофоби. Нов Рибен буквар“, „Литературната география – пътешественици и домоседи“, „Пиянство и смисъл“. Явиха се накрая още една-две конференции като тази за животните (добитъка) в литературата – „А... ако можеха да говорят?!“, но до поредния сборник не се стигна. Радослав Радев бе от малкото, пристигнали с готов доклад. Скоро осъзнахме, че както повечето хубави неща, и на това му се вижда краят. Обяснения едва ли са нужни. А и по-важното в случая е, че написаното, прочетеното, добавеното от Радослав роди книгата „От калпака до цървулите“. Тя бе нещо като продължение след края на филма. Въпреки последните надписи, посвоему дописваше съдържанието и заявяваше правата си над последната страница. Беше едновременно артистична и сериозна, облеганата на важни факти от литературата, историята, етнологията, критиката, фолклора, мемоара. И достатъчно остроумна и мъдра, за да извиси живеца на старото, на достолепното и архаичното над света на модерното, докато го кара да се оглежда в кривото огледало на собствената си трагикомичност. Така си обяснявам радушния ѝ прием сред многобройните ѝ читатели.

***

Много неща ни събираха с Радослав през тези толкова важни за нас и нашето поколение 30 години – от началото на 90-те, та до днес. Живяхме в един и същ град, преподавахме в един и същ университет; делили сме една и съща стая, една и съща трапеза. Едни и същи приятели... Не бяха малко изпитанията, които можеха да ни разделят. Покрай литературата често бърбяхме за трапезата, но и за онова, което я предшества – кухнята. И там сме стигали до сблъсъци. В кухнята, включително и в тази под открито небе, Радослав много не придиря. Радва се на примитива, шета на едро и прави всичко възможно да ни убеди, че постарому е по-вкусно. Неговият девиз е: каквото е дал дядо Боже и каквото има на една ръка разстояние... И този факт ме подсеща за друго: Радослав Радев бе издал, при това през най-гладните времена, заедно с дребните си тогава дечица, ценна книжица, наречена „Малкият готвач“. Тя учеше детето да готви заедно с възрастния. Учеше го да общува с естеството под формата на игра... Този хедонистичен дух винаги ни е карал да се чувстваме близки, както и да имаме сродни разбирания за кухнята на литературата. Речено по-иначе, за стила на литературоведа. Под *стил* разбирам много неща – освен начин на писане и избор на методология, и онова труднообяснимо нещо, опиращо до преживяването и изговарянето на литературата. Те са си по условие и предше-

стват писането... Накратко, нас ни събра радостта от литературата като непри-
нудено читателско преживяване, както и надеждата, че можем да му се отда-
дем, пишейки. Подобно на богатата трапеза, добрата храна и хубавото вино...

Много неща преживяхме и покрай раждането, списването и оцеляването
на Алманах за литература, наука и изкуства „Света гора“. Покрай нашата орга-
низация НОЛИ „Формула б“, на която Радослав Радев е един от учредителите.
Както и член на редакционните колегии на Алманаха и на появилия се по-къс-
но вестник „Литературен бюлетин“. Бяхме и сме част от голямо и обединяващо
цяло, защото работехме със стотици автори от страната и чужбина. И винаги в
името на приобщаването и приятелството, никога заради друго. Пътувахме из
България, за да представяме поредния брой на Алманаха, поредния арбанаш-
ки сборник, собствените си книги, участвахме в състава на различни журита
и комисии, във всевъзможни срещи и дискусии. Бяхме част от дублиращите
конференции в родния ми град Каварна, непосредствено след тези в Арбанаси,
за да се срещнем и преживеем незабравими мигове с тогавашния директор на
музеите и археологическите паркове в региона – Асен Салкин. Возихме се, в
буквалния и в преносния смисъл на думата, в една лодка. Почувствахме с пръ-
стите си отровата на черноморския дракон и на други безопашати четириноги
дракони и разбрахме, че въпреки различията сме добре защитени. Изобщо,
случи се да плуваме и да се къпем в едно и също море, в една и съща река.
Онази, която минава близо до селската къща на Радослав в с. Чешма, роди цял
разказ, затова му го посветих. Всъщност не реката, той беше едновременно
разказвачът, прототипът, героят, а накрая и първият читател на „Борис Помъ-
чения, или Слово за изваждането на Честния кръст“.

Сега си мисля, че най-близо сме вървели, докато сме писали „От кал-
пака до цървулите“ и „Арбанашките махали на литературата“. Отива му на
арбанашкия сокак калпак. И цървули му отиват, и разказите на Радослав за
табиетите на старите българи... Темелите на импозантната каменна къща едва
удържаха прилива от гласове и думи. Страхувам се, че това Там и Тогава няма
да се повтори. Вероятно така трябва. Или пък не...

Не мога да поставя последния препинателен знак на разказа си за юби-
ляря, без да спомена неговата енциклопедия „Българска еротика“ (т. 1 – 2009,
т. 2 – 2010). Това наистина е колосален, дългогодишен труд, резултат от трупан
през годините опит, но и доказателство, че и в този жанр е възможно да заявиш
себе си. Да покажеш стил. Обикновено такива издания се подготвят от автор-
ски колективи. Но Радослав Радев се справи сам. Информацията наистина е
повече от респектираща. Разчита на класиката в литературата, изобразител-
ното изкуство, на утвърдения културен опит, но и на творчеството на съвре-
менниците. Малцина биха го направили. Но тъй като Радослав Радев общува
с множество автори от различни области на изкуството в цялата страна, може
да си позволи лукса и доблестта да ги въведе в енциклопедичния двор и да

представи картина, в която има усещане за приемственост и жива реалност. За процес.

Всеки рано или късно пристига на предопределеното за него място. Радослав Радев идва във В. Търново от голямата река Дунав. От север. Не изневерява на региона, защото и Силистра, и В. Търново са в географските обятия на така наречения Североизток. Това ми напомня за още нещо – че двамата сме от двата края на Добруджа – Източния и Западния. Сигурно и това има някакво значение. Добруджанската земя е особена. Космополитна. Все едно дали се мие от речни, или от морски води. Равна е, мистична. Привидно обикновена, негероична като планинската, но предразполагаща към ветровити разкази и преживявания. И към дълги пътешествия. Добруджанските пътища са дълги и равни. Свършват с хоризонта. И започват от него. Препоръчително е да имаш под ръка калпак и цървули. Все едно в коя епоха се размотаваш. Рано или късно, влизат в работа. Стават и за ходене, и за седянка. Нали са знаци на телесния ни край и начало; на човешката горница и долница. Калпакът опира в небето, пази ума от изветряване и излишно развинуване, а цървулите бранят краката от тръни и житейски неравности.

Поемайки от брега на реката Дунав, Радослав Радев стига в подножието на Балкана и усяда. Край бреговете на друга, също толкова стара и исторически достолепна река, наречена Янтра. После си намира трета река. Е, не толкова голяма, но достатъчно пълноводна и близка, за да му осигури мир и сладки заточения с най-близките. Както виждате, повечето неща имат съответници. И то какви! Сигурно и на това му се вика методика...

Света гора над старопрестолния град помни стъпките на Теодосий Търновски и Евтимий, но Радослав Радев по-често бяга към спомените за другата, по-далечната свещена планина с нейните манастири и килията на първия възрожденец Паисий! Защото обича възрожденското в неговата безкрайност. Вярно е, че времената се менят, но методиката на разоряването, в която човеците пребъдват като идеи и продължения, винаги е една и съща. Иначе, в житейски и творчески план, надявам се да му е най-скъпа методиката на разпознаването. В името на приятелите, талантите, обикновените и необикновените неща в живота и литературата.

Веднъж да ѝ хванеш цаката на тази методика, после всичко е лесно!